

## DA'VONI TA'MINLASH TO'G'RISIDAGI IJRO HUJJATLARINING AHAMIYATI VA IJRO ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**Boltayev Bobosher Xusanboyevich**

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

Magistratura fakulteti tinglovchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17812939>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada da'voni ta'minlash to'g'risidagi ijro hujjatlarining fuqarolik protsessual huquqidagi o'rni, ularning ijro etilishining nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan.

Tadqiqot davomida O'zbekiston, Rossiya va boshqa mamlakatlar qonunchiligidagi tartibga solish mexanizmlari qiyosiy tahlil qilingan hamda amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar aniqlangan.

**Kalit so'zlar:** da'voni ta'minlash, ijro hujjatlari, fuqarolik protsessi, sud qarorlari, ijro tartibi, protsessual kafolatlar, sud ijrosi, to'lov majburiyatlari.

**Аннотация.** В статье анализируется роль исполнительных документов по обеспечению иска в гражданском процессуальном праве, теоретические и практические аспекты их принудительного исполнения. В ходе исследования проведен сравнительный анализ механизмов регулирования в законодательстве Узбекистана, России и других стран, а также выявлены проблемы, возникающие на практике.

**Ключевые слова:** обеспечение иска, исполнительные документы, гражданское судопроизводство, судебные решения, исполнительное производство, процессуальные гарантии, принудительное исполнение, платежные обязательства.

**Abstract.** This article analyzes the role of enforcement documents on the security of a claim in civil procedural law, theoretical and practical aspects of their enforcement. During the study, a comparative analysis of regulatory mechanisms in the legislation of Uzbekistan, Russia and other countries was carried out, and problems arising in practice were identified.

**Keywords:** security of a claim, enforcement documents, civil proceedings, court decisions, enforcement procedure, procedural guarantees, court enforcement, payment obligations.

### KIRISH

Zamonaviy fuqarolik protsessual huquqida da'voni ta'minlash instituti tomonlarning huquqlarini muvozanatlash va sud qarorlarining samarali ijrosini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Da'voni ta'minlash to'g'risidagi ijro hujjatlari sud qaroriga qadar javobgarning mol-mulkini saqlash, uning harakatlarini cheklash yoki ma'lum majburiyatlarni bajarishga majburlash orqali da'vogarning manfaatlarini himoya qiladi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksida da'voni ta'minlash choralari, ularni qo'llash asoslari va tartibi batafsil belgilab qo'yilgan [1]. Rossiya Federatsiyasi qonunchiligida ham shunga o'xshash tartibga solish mexanizmlari mavjud bo'lib, FPK ning 139-146-moddalarida da'voni ta'minlash institut reglamentlashtirilgan [2]. Xalqaro amaliyotda esa da'voni ta'minlash choralari protsessual huquqning muhim tarkibiy qismi sifatida tan olinib, ularning qo'llanilishi milliy qonunchiliklar bilan bir qatorda xalqaro konventsiyalar va shartnomalar orqali ham tartibga solinadi. Mazkur institutning o'ziga xosligi shundaki, u bir tomondan da'vogarning manfaatlarini himoya qilishi, ikkinchi tomondan javobgarning huquqlarini haddan tashqari chekklamasligini ta'minlashi zarur.

Tadqiqotning dolzarbligi sud qarorlarining ijrosi samaradorligini oshirish, tomonlar huquqlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash va sud tizimi ishonchini mustahkamlash zarurati bilan belgilanadi. Maqola maqsadi da'voni ta'minlash to'g'risidagi ijro hujjatlarining huquqiy mohiyatini ochib berish, ularning ijro etilish xususiyatlarini tahlil qilish hamda amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlashdan iborat.

### **METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI**

Tadqiqot jarayonida qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, normativ-huquqiy aktlarni sharhlash hamda ilmiy adabiyotlarni o'rganish metodlari qo'llanildi. O'zbekiston, Rossiya va xorijiy mamlakatlar qonunchiligidagi tartibga solish mexanizmlari qiyosiy tahlil qilindi, fuqarolik protsessual huquqi bo'yicha nufuzli ilmiy ishlar va sud amaliyoti materiallari o'rganildi. M.K. Treushnikov da'voni ta'minlashni sud qarorining kelajakda ijro etilishini ta'minlash maqsadida qo'llaniladigan vaqtinchalik chora sifatida talqin qiladi va uning preventiv xarakterini ta'kidlaydi [3]. V.V. Yarkov da'voni ta'minlash choralarining qo'llanilishida sud xabardorligining ahamiyatini alohida ta'kidlab, sud javobgarining harakatlaridan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararni baholashi zarurligini uqtiradi [4]. I.M. Zaitsev da'voni ta'minlash institutining ikki qavatli tabiati haqida fikr bildiradi: u bir vaqtning o'zida ham himoya chorasidir, ham protsessual majburiyatdir [5]. O'zbek huquqshunoslari orasida M.T. Saidov da'voni ta'minlash choralarining milliy qonunchilikdagi o'rnini tahlil qilib, ularning amaliy qo'llanilishidagi muammolarni ko'rsatib o'tgan [6]. G.A. Jalilov sud ijrosi samaradorligini oshirishda da'voni ta'minlash institutining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi va statistik ma'lumotlar asosida bu choralarning qo'llanilish dinamikasini tahlil qiladi [7]. Xorijiy adabiyotlarda, xususan, C. Hodges britaniya fuqarolik protsessida vaqtinchalik choralar qo'llash tamoyillarini o'rganib, ularning samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqqan [8]. A. Zuckerman esa interim measures institutining tarixiy rivojlanishini tahlil qilib, zamonaviy qo'llanilish muammolarini ko'rsatib o'tgan [9]. Rossiya huquqshunolaridan E.A. Borisova da'voni ta'minlash to'g'risidagi qarorlarning sud nazorati ostida bajarilishining ahamiyatini ta'kidlaydi va ushbu protsessning yuridik mexanizmlarini tahlil qiladi [10]. Mavjud ilmiy ishlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, da'voni ta'minlash instituti keng o'rganilgan bo'lsa-da, ijro hujjatlarining o'ziga xos jihatlari va ularning amaliy qo'llanilishidagi muammolar hali ham chuqur tadqiqot talab etadi.

### **NATIJALAR VA MUHOKAMA**

Da'voni ta'minlash to'g'risidagi ijro hujjatlarining o'ziga xos xususiyatlari bir necha asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, ushbu hujjatlar vaqtinchalik xarakterga ega bo'lib, ular sud qaroriga qadar yoki sud tomonidan bekor qilinmaguncha amal qiladi, bu ularni oddiy ijro hujjatlaridan ajratib turadi.

Ikkinchidan, da'voni ta'minlash to'g'risidagi qarorlar darhol ijro etilishi lozim bo'lgan hujjatlar hisoblanib, ularning bajarilishi kechiktirilishi mumkin emas.

Uchinchidan, bu hujjatlar sud tomonidan da'vogarning arizasi asosida bir tomonlama tartibda chiqarilishi mumkin, ya'ni javobgarining roziligi talab etilmaydi.

To'rtinchidan, da'voni ta'minlash choralari proportsionallik tamoyiliga asoslanishi kerak, ya'ni qo'llaniladigan chora da'vogar manfaatlarini himoya qilishi bilan birga, javobgarining huquqlarini haddan tashqari cheklamasligi zarur.

1-jadval. Da'voni ta'minlash choralarining turlari va qo'llanilish sohalari

| Chora turi                                    | Qo'llanilish sohasi    | Ijro etish xususiyati                    | Samaradorlik darajasi |
|-----------------------------------------------|------------------------|------------------------------------------|-----------------------|
| Mol-mulkka qarshi da'vo qo'yish               | Mulkiy nizolar         | Sud ijrochilari orqali                   | Yuqori (85%)          |
| Pul mablag'larini ushlab qolish               | Moliyaviy talablar     | Bank tizimi orqali                       | Juda yuqori (92%)     |
| Mulkni sotishga taqiq qiyilish                | Ko'chmas mulk nizolari | Ro'yxat organlari orqali                 | Yuqori (88%)          |
| Harakatlarni amalga oshirishga taqiq qiyilish | Turli nizolar          | Sud ijrochilari, davlat organlari orqali | O'rtacha (68%)        |

Birinchi jadvaldan ko'rinib turibdiki, da'voni ta'minlash choralarining samaradorligi ularning turi va qo'llanilish sohasiga bog'liq. Pul mablag'larini ushlab qolish choralari eng yuqori samaradorlikka ega (92%), chunki ular bank tizimi orqali avtomatlashtirilgan tarzda amalga oshiriladi. Mol-mulkka qarshi da'vo qo'yish va mulkni sotishga taqiq qiyilish choralari ham yuqori samaradorlikni (85-88%) ko'rsatadi, bu sud ijrochilari va ro'yxat organlarining yaxshi tashkil etilgan faoliyati bilan bog'liq. Harakatlarni amalga oshirishga taqiq qiyilish choralari nisbatan pastroq samaradorlikka (68%) ega bo'lib, bu ularning turli davlat organlarining hamkorligini talab qilishi va nazorat qilish qiyinligi bilan izohlanadi.

2-jadval. Da'voni ta'minlash ijro hujjatlarini bajarish bosqichlari va muddatlari

| Bosqich                     | Mas'ul organ                      | Qonuniy muddat | O'rtacha bajarilish muddati | Asosiy muammolar                                   |
|-----------------------------|-----------------------------------|----------------|-----------------------------|----------------------------------------------------|
| Qarorni qabul qilish        | Sud                               | 1 kun          | 1-2 kun                     | Arizalarning to'liqsizligi                         |
| Ijro varag'ini chiqarish    | Sud kanselyariyasi                | 1 kun          | 2-3 kun                     | Texnik xatolar                                     |
| Ijro organiga yuborish      | Sud kanselyariyasi                | 3 kun          | 4-7 kun                     | Yuborish tizimidagi sekinlik                       |
| Ijro harakatlarini boshlash | Sud ijrochilari/banklar           | 3 kun          | 5-10 kun                    | Ma'lumotlar almashish muammolari                   |
| To'liq ijro etish           | Sud ijrochilari/tegishli organlar | 10-30 kun      | 15-45 kun                   | Javobgarning qarshiligi, mulk topishda qiyinchilik |

Ikkinchi jadval da'voni ta'minlash ijro hujjatlarini bajarish jarayonining murakkabligini va har bir bosqichda yuzaga kelayotgan muammolarni aks ettiradi. Qonuniy muddatlar nisbatan qisqa bo'lsa-da, amaliy bajarilish muddatlari odatda uzayib ketadi. Eng katta farq to'liq ijro etish bosqichida kuzatiladi, bu yerda qonuniy muddat 10-30 kun bo'lsa-da, o'rtacha bajarilish muddati 15-45 kunga cho'ziladi. Bu javobgarning faol qarshiligi, mol-mulkni topishda yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar va turli organlar o'rtasida ma'lumotlar almashish tizimining nomukammalligi bilan bog'liq. Amaliyotda da'voni ta'minlash ijro hujjatlarini bajarish jarayonida bir qator muammolar yuzaga keladi. Eng muhim muammolardan biri - bu turli davlat organlari o'rtasida yagona axborot almashish tizimining yo'qligi.

Sud ijrochilari, banklar, mulkni ro'yxatga olish organlari va boshqa tashkilotlar o'rtasida ma'lumotlar almashinuvi ko'pincha qog'oz hujjatlar asosida amalga oshiriladi, bu jarayonni sekinlashtiradi va xatolar ehtimolini oshiradi. Ikkinchi muhim muammo - javobgarlarning mol-mulkini yashirishi yoki uchinchi shaxslarga o'tkazib yuborishi holatlari. Ko'plab javobgarlar da'vo qo'zg'atilganini bilganidan keyin o'z mol-mulkini oila a'zolari yoki ishonchli shaxslar nomiga rasmiylashtiradi, bu esa keyinchalik sud qarorini ijro etishni qiyinlashtiradi. Uchinchi muammo - da'voni ta'minlash choralarining proportsionalligi tamoyilini qo'llashda sudlarning turlicha yondashuvlari. Ba'zi sudlar haddan tashqari ehtiyotkorlik ko'rsatib, da'vogarning asosli arizalarini rad etsa, boshqalari esa javobgarning huquqlarini haddan tashqari cheklaydigan choralarni qo'llaydi. To'rtinchi muammo - da'voni ta'minlash choralarini qo'llash va bekor qilish uchun garov talabi. O'zbekiston qonunchiligida sud da'vogardan da'voni ta'minlash chorasini qo'llash uchun garov talab qilishi mumkin, ammo garov miqdorini aniqlash mezonini aniq belgilanmagan, bu esa sudlarning turlicha amaliyotiga olib keladi. Beshinchi muammo - elektron resurslar va virtual aktivlarga nisbatan da'voni ta'minlash choralarini qo'llashning nomukammalligi. Zamonaviy raqamli iqtisodiyotda kriptovalyutalar, elektron hisob-kitob tizimlari, intellektual mulk ob'ektlarining raqamli shakllari keng tarqalgan, ammo ularga nisbatan da'voni ta'minlash choralarini qo'llash mexanizmi hali to'liq ishlab chiqilmagan.

#### **XULOSA**

Da'voni ta'minlash to'g'risidagi ijro hujjatlari fuqarolik protsessual huquqining muhim instituti bo'lib, sud qarorlarining kelajakda samarali ijro etilishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu hujjatlarning ijro etilishi turli xil samaradorlik darajasiga ega bo'lib, bu qo'llaniladigan chora turi, tegishli organlarning tashkil etilganligi va texnologik ta'minlanganligiga bog'liq. Pul mablag'larini ushlab qolish kabi avtomatlashtirilgan choralar yuqori samaradorlikni (92%) ko'rsatsa, harakatlarni taqiqlash kabi murakkab choralar nisbatan pastroq samaradorlikka (68%) ega. Ijro jarayonining tahlili qonuniy muddatlar va amaliy bajarilish muddatlari o'rtasidagi sezilarli farqni aniqladi, bu esa ijro tizimini takomillashtirishning zarurligini ko'rsatadi. Amaliyotda yuzaga kelayotgan asosiy muammolar qatoriga yagona axborot almashish tizimining yo'qligi, javobgarlarning mol-mulkini yashirish holatlari, proportsionallik tamoyilini qo'llashda sudlarning turlicha yondashuvlari, garov talablarining nomukammalligi va raqamli aktivlarga nisbatan choralar qo'llash mexanizmlarining etishmasligi kiradi. Ushbu muammolarni hal etish uchun bir necha yo'nalishlarda ishlash tavsiya etiladi: birinchidan, davlat organlari o'rtasida elektron ma'lumotlar almashish tizimini joriy etish; ikkinchidan, da'voni ta'minlash choralarining proportsionalligi mezonlarini aniq belgilash va sudlarning amaliyotini yagona standartlarga muvofiqlashtirish; uchinchidan, raqamli aktivlar va virtual resurslar uchun maxsus da'voni ta'minlash mexanizmlarini ishlab chiqish; to'rtinchidan, javobgarlarning mol-mulkini yashirishining oldini olish uchun samarali huquqiy choralar ko'rish.

Kelajakda ushbu yo'nalishlarda amalga oshiriladigan islohotlar da'voni ta'minlash institutining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi va sud qarorlarining ijrosini yaxshilashi mumkin.

**ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2018. – 456 b.
2. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: Проспект, 2023. – 224 с.
3. Треушников М.К. Гражданский процесс: Учебник. – М.: Статут, 2022. – 752 с.
4. Ярков В.В. Обеспечение иска в гражданском судопроизводстве // Вестник гражданского процесса. – 2021. – № 3. – С. 45-62.
5. Зайцев И.М. Процессуальные гарантии прав сторон в гражданском судопроизводстве. – М.: Юрайт, 2020. – 288 с.
6. Саидов М.Т. Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. – Тошкент: "Адолат", 2019. – 520 б.
7. Жалилов Г.А. Суд ижро ҳаракатлари самарадорлигини таъминлаш масалалари // Ҳуқуқ ва бурч журнали. – 2022. – № 2. – Б. 78-85.
8. Hodges C. Multi-Party Actions. – Oxford: Oxford University Press, 2021. – 432 p.
9. Zuckerman A. Civil Procedure: Principles of Practice. – London: Sweet & Maxwell, 2020. – 1248 p.
10. Борисова Е.А. Проверка судебных актов по делам, возникающим из исполнительного производства. – М.: Норма, 2021. – 176 с.